

Was man nicht versteht, das besitzt man nicht*

'Wat is Onderwijskunst nu precies? Wat doen jullie dan eigenlijk?' Enthousiast als we zijn, vertellen we wat we doen met de kinderen en waarover het gaat. Het gebeurt nogal eens dat we als reactie krijgen: 'Wat leuk. Werken met thema's, dat doe ik ook wel eens.' Voordat je kunt zeggen dat Onderwijskunst eigenlijk verschilt van het werken met thema's, is degene die de vraag gesteld heeft al weg. Het is ook niet eenvoudig om uit te leggen wat nu uiteindelijk het verschil is tussen exemplarisch en thematisch onderwijs. Tijd voor een zoektocht naar de exacte verschillen tussen exemplarisch en thematisch onderwijs. En naar de dieperliggende motieven van beide soorten onderwijs.

Over de pedagogische opdracht van het onderwijs en de verschillen tussen thematisch en exemplarisch onderwijs

Werken met thema's

Bij thematisch werken heeft iedereen een beeld voor ogen. Veel methodes bij zaakvakken zijn thematisch van opbouw. Ook in het kleuteronderwijs wordt thematisch gewerkt: iedere acht weken wordt gekozen voor een ander thema. Bij kleuters is dit meestal een thema dat nauw aansluit bij hun leefwereld, zoals de boerderij, de bloemen of de politie. Bij een dergelijk thema bedenkt de leerkracht verschillende onderwijsvormen die geschikt zijn om met dit thema bezig te zijn. De klas werkt er dan vaak gedurende een wat langere periode aan. Een ander kenmerk van thematisch onderwijs is dat het vakoverstijgend van aard is. Het gaat dan niet zozeer om het aanleren van een bepaald vak, maar er kunnen verschillende vakoverstijgende vaardigheden ontwikkeld worden. Hierbij valt te denken aan de sociale vaardigheden, het probleemoplossend vermogen, toepassingsvaardigheden en expressievaardigheden. Het werken met thema's wordt daardoor breed en veelzijdig. Je kunt thematisch werken met een verhaallijn of starten vanuit een vertelling of een actuele gebeurtenis. Een voorbeeld van thematisch onderwijs is het werken over 'bloemen'. De leerkracht zal kiezen voor een bos bloemen op tafel, de klas bezoekt een bloemenwinkel, leerlingen maken rekensommen over bloemen en ze werken over de bloemenveiling. Uit dit voorbeeld blijkt duidelijk dat bij het 'leuke onderwerp'

allerlei activiteiten en werkvormen van buiten het thema worden gehaald. Deze manier van werken met thema's is niet meer weg te denken uit het huidige onderwijs.

Ontwikkeling van kinderen centraal

Het werken met thema's staat niet op zichzelf. Interessant is het te weten waarom leerkrachten ervoor kiezen om met thema's aan de slag te gaan. Juist binnen kleuteronderwijs is thematisch werken zo ingeburgerd dat we vaak niet meer weten waarom we juist zó werken. Frea Janssen-Vos (1990) noemt twee belangrijke motieven om te werken met thema's: 'De thema's moeten aansluiten bij en verdieping aanbrengen in de ervaringen en belevingen van kinderen. En de thema's moeten leiden tot ingroeien in de omringende wereld.'¹ Andere motieven zijn het creëren van samenhang in het onderwijs, het leggen van verbanden tussen activiteiten en inhouden, het aansluiten bij ervaringen en belevingen, en kinderen de gelegenheid geven om de wereld te leren kennen. Bij het concreet maken van deze motieven noemt Janssen-Vos (1990) specifieke kennis en vaardigheden die door middel van thematisch onderwijs kunnen worden verworven. Daartoe behoren het aanleren van begrippen, het hanteren van gereedschappen, het verkennen van tekens en symbolen. Het thematisch onderwijs krijgt zijn vorm vaak door het denken vanuit deze kennis en vaardigheden en niet vanuit het thema. De vorm - de onderwijsactiviteit - ligt daarbij niet vast. Janssen-Vos waarschuwt voor het

thematisch werken in de praktijk zonder oog te hebben voor onderliggende motieven. Vaak gebeurt het dat thema's worden gebruikt als 'leerstofverstoppers' of 'lekkermakers'. Het lijkt dan op het werken met thema's waarbij het doel is om zoveel mogelijk leuke dingen te doen.

Exemplarisch onderwijs

Exemplarisch onderwijs² is in het onderwijsveld minder bekend dan thematisch onderwijs. Op het eerste gezicht lijkt het misschien op het werken met thema's, zoals de leerkracht uit de inleiding dacht. Martin Wagenschein spreekt over exemplarische thema's. Hij was ervan overtuigd dat de onderwijsprogramma's overvol zaten en zocht daarom naar een weg van leerstofbeperking, zonder dat er belangrijke onderwijsinhouden weg zouden vallen. De keuze voor het onderwerp moet zorgvuldig gemaakt worden. Het thema moet exemplarisch van aard zijn, het moet een 'spontaniteit' in zich hebben en de mogelijkheid in zich hebben dat leerlingen er diep op ingaan. Dit kan alleen plaatsvinden in het gesprek.

Dit thema noemt Wagenschein 'das Einzelne'; in het kleine, het eenvoudige, de dingen die je op het eerste gezicht ziet, ontvouwen zich wegen om 'das Ganze' te ontdekken. Als voorbeeld noemen we het exemplaar 'De fabels van Aesopus', waarin de opening 'das Einzelne' is, namelijk de oorspronkelijke fabel van het wolf en het lam. Deze fabel is dan een weerspiegeling van 'das Ganze', namelijk de wereld van fabels, van het goede en het kwade. We weten dat de genoemde fabel door de loop der eeuwen door culturele veranderingen steeds opnieuw is aangepast en gebruikt. Het 'Einzelne' is vaak de opening van het exemplaar, de probleemstelling, de centrale vraag die gaat over het fenomeen.

Het gaat bij Wagenschein niet om lukraak gekozen thema's. Hij stelt echter dat bij de keuze voor een thema goed nagedacht dient te worden of dit thema exemplarisch is. Zo opent 'das Einzelne', de eenvoudige canon, de blik op de wereld van het canonzingen ('das Ganze'). Bij het exemplaar Gutenbergs drukmachine opent 'das Einzelne' - de vraag hoe we nu sneller letters op papier kunnen krijgen - de ontwikkeling en gevolgen van de boekdrukkunst ('das Ganze'). Bij een exemplarisch thema hoeft niet gezocht te worden naar allerlei activiteiten of andere inhouden, maar vanuit dit thema blijkt het onderwijs zichzelf te ontvouwen. Dit houdt in dat bij de centrale vraag - hoe je nu sneller letters op papier kunt krijgen - de leerlingen zelf aan de slag gaan met het bedenken van oplossingen. Bij het exemplaar Canonzingen maken kinderen zelf een canon om te weten te komen hoe canons in elkaar zitten. Om het thema écht te kennen, zijn de onderwijsactiviteiten noodzakelijk voor het leerproces. Het gaat er daarbij om dat de leerlingen echte ontmoetingen hebben met het probleem. Wagenschein zegt daarover: '... Wir können dann mit weniger Stoff und sogar etwas weniger Zeit mehr als heute erreichen, nämlich, dass unsere Gebildeten wirklich wussten, was Mathematik ist.'³

Het onderwijs 'verstehen'

Waarom koos Wagenschein nu specifiek voor exemplarisch onderwijs? Dit heeft te maken met zijn visie op leren en op kinderen, lerenden.⁴ Hoewel Wagenschein als natuurkundeleraar werkzaam was, zijn zijn ideeën ook voor het onderwijs in het algemeen inspirerend.

Het kernbegrip waar het in zijn visie om gaat, is 'Verstehen'. Het hoofddoel van onderwijs moet zijn dat kinderen daadwerkelijk begrijpen wat het onderwerp van het onderwijs is. Dit bereik je als leraar met je leerlingen in het gesprek. Omdat Wagenschein dit zo belangrijk vindt, beschrijft hij wat hij zich concreet voorstelt bij goed onderwijs, waarin dit 'Verstehen' plaatsvindt. Hij noemt dit Gesprächs-Nischen of didactische miniaturen, waarin een gesprek over een fenomeen (bijvoorbeeld 'De grote magneet') wordt gevoerd. Van belang vindt Wagenschein het dat de leraar de dingen kan beleven zoals een kind ze beleeft. Dit is een voorwaarde voor het gesprek dat Wagenschein voor ogen heeft. Alleen in zo'n gesprek kunnen kinderen volledig deelnemen en tot begrijpen komen. Wagenschein is van mening dat elke scholier minimaal één keer per jaar een weg van 'Verstehen' moet kunnen doorlopen, op exemplarische wijze, anders vervreemdt hij van de werkelijkheid, in plaats van erin te verwortelen. Wagenschein gaat nog verder en vindt dat kinderen recht op 'Verstehen' hebben. Werkelijk verstaan kan plaatsvinden binnen het exemplarische onderwijs, met exemplarische thema's, omdat daar de ontmoeting met de waarheid (met het fenomeen) plaatsvindt. Daar is sprake van innerlijke voortgang van kennis in het kind.

Wagenschein ageert verder tegen *haast* in het onderwijs. Waar kinderen gedwongen moeten worden te leren, is het mis. De zin om te begrijpen verdwijnt daar heel snel. Volgens Wagenschein verdienen kinderen het niet, teleurgesteld te worden in hun leerzin; iets wat wel gebeurt wanneer kinderen haastig veel stof moet worden bijgebracht. Dit noemt hij stro, onderwijsleerstof waarop je niet kunt bouwen.

Wagenschein pleit voor kennis van staal in plaats van stro. In exemplarisch onderwijs kan deze kennis ontstaan. Wanneer kinderen al jong leren zó kennis te vergaren, kan later aan deze staalconstructie verder worden gebouwd in het voortgezet onderwijs.

Kinderen hebben uit zichzelf zin om te leren en aanleg om zich te verbazen. Deze werkelijkheid is leidend voor Wagenscheins pedagogische visie. Samengevat: Kinderen als wordende mensen moeten weten hoe je iets kunt weten ('Verstehen lehren'). Kinderen moeten leren zelfstandig te denken. Daarom moeten zij de dingen leren verstaan.

Waarom is Wagenschein zo overtuigd van zijn ideeën? Dit hebben kinderen hem geleerd: 'Es kommen immer wieder solche, denen es wohl tut, gemeinsam mit anderen wirklich selber zu denken zu dürfen.'

vervolg op pagina 9

Conclusie

Nu we beide onderwijsvormen met hun visies van dichtbij bekeken hebben, kunnen we concluderen dat het thematisch en het exemplarisch onderwijs qua onderliggend motieven raakvlakken hebben, maar dat de uiterlijke onderwijsvormen van elkaar verschillen.

Het ideaal van Janssen-Vos, het ingroeien van het kind in de omringende wereld, heeft raakvlakken met de visie van Martin Wagenschein. Volgens zijn opvatting moeten kinderen niet vervreemden van de werkelijkheid, daarom moet het in het onderwijs gaan om het werkelijk 'Verstehen'. Het gaat vooral om de *ontmoeting* met het thema, een ontmoeting die het werkelijke verstaan waarborgt en daarom diep gaat.

Echter in de praktijk van het onderwijs worden deze visies verschillend uitgewerkt. Thematisch onderwijs is dan vaak gericht op veel zaken die raakvlakken hebben met het thema, maar door de veelheid van activiteiten, plaatsen en vakgebieden rond het éne thema wordt thematisch onderwijs minder diepgaand en soms haastig van karakter. Exemplarisch onderwijs gaat daarentegen over thema's die vragen om gekend te worden en van waaruit het onderwijs zichzelf ontvouwt. Zo sluiten ze zonder kunstgrepen vanzelf aan bij de ontwikkeling en het natuurlijke leerplezier van kinderen.

*Deze uitspraak is ontleend aan Goethe

¹ Janssen-Vos, Frea; Schiferli, Trudy; Vink, Henk; (1990). *Thema's en projecten*. Assen/Maastricht. Van Gorcum.

² Het exemplarisch leren is verder uitgewerkt door B. Kalkman, in de Onderwijskunstbulletins van respectievelijk december 2002, mei 2003 en november 2003

³ Wagenschein, M. (1965) *Ursprüngliches Verstehen und exaktes Denken*. Das exemplarische Lehren als Weg zur Stoffbeschränkung. ernst Klett Verlag. Stuttgart. p. 269

⁴ Voor het zoeken naar zijn visie hebben we gebruik gemaakt van een door hem gehouden lezing ter gelegenheid van de prijs die hem voor de schoonheid van de Duitse taal in zijn artikelen werd toegekend. Hierin verantwoordt hij de pedagogische keuzes in zijn onderwijs: Wagenschein, Martin. (1986). *Die Sprache zwischen Natur und Naturwissenschaft*. Marburg: Jonas Verlag. (Verschenen in: Jahrbuch 1985 der Henning-Kaufmann Stiftung zur Pflege der Reinheit der deutschen Sprache).